

URTX

ALDONÇA DE BELLERA I EL RETAULE GÒTIC DE SANTA MARIA
DE LES OMEDES DEL MUSEU MARICEL DE SITGES

Virgínia Costafreda Puigpinós

ALDONÇA DE BELLERA I EL RETAULE GÒTIC DE SANTA MARIA DE LES OMEDES DEL MUSEU MARICEL DE SITGES

Abstract

Hasta el momento, el retablo gótico de la Virgen, que pertenecía a la antigua colección Pérez-Rosales, actualmente en el Museo Maricel de Sitges, era de procedencia desconocida. A partir de documentación de la Junta de Museos de Barcelona, se establece que esta obra procede de la iglesia de Santa María de les Omedes, en el municipio de Vilanova de la Aguda (Cataluña). También se aportan datos para conocer quien pagó la obra. Des de finales del siglo XIV y hasta el primer tercio del siglo XV, este lugar y su iglesia se vinculan a Aldonça, mujer del barón Arnau Guillem de Bellera. Esta dama heredó el señorío de Vilanova de la Aguda del anterior propietario, que era Berenguer de Cardona. Las enseñas heráldicas de Aldonça coinciden con las que figuran en el retablo.

Up until now, the Gothic altarpiece of the Virgin Mary, which belonged to the former art collection Pérez Rosales, currently in the Museu Maricel of Sitges, was of unknown provenance. According to documentation from the Board of Museums of Barcelona, the altarpiece comes from the church of Santa Maria de les Omedes, located in the town of Vilanova de l'Aguda (Catalonia). Furthermore, information on the person who defrayed the expenses of the artwork is provided. From the end of the fourteenth century until the first third of the fifteenth, this place and its church are linked to Aldonça, the wife of Baron Arnau Guillem of Bellera. This lady inherited the lordship of Vilanova de l'Aguda from the previous owner, who was Berenguer of Cardona. The heraldic signs of Aldonça coincide with those in the altarpiece.

Paraules clau

Pintura gòtica, segles XIV-XV, Junta de Museus, Bellera, Cardona, Vilanova de l'Aguda.

Introducció

Del retaule de la Mare de Déu, que actualment es conserva al Museu Maricel de Sitges, procedent de l'antiga col·lecció del doctor Jesús Pérez-Rosales, no se'n coneixia l'origen. S'havia aproximat que provenia de la diòcesi d'Urgell, però sense tenir constància de quina població en concret.¹ La datació d'aquesta obra de pintor anònim se situava entre el darrer quart del segle XIV i principis del segle següent.

L'obra havia d'anar lligada a membres dels llinatges dels Bellera i dels Cardona, que l'haurien sufragat, ja que al guardapols hi figuren els seus escuts. Fins al moment, només es coneixia el cas d'una dama que uniria aquests dos llinatges a la segona meitat del segle XIV. Es tractava de la noble Margarida de Bellera, vídua de Pere de Cardona, senyor de Torà, que l'any 1366 havia fundat un benefici a la catedral de Barcelona.² Per la coincidència dels senyals heràldics, aquesta noble s'ha vingut relacionant, fins al moment, amb el retaule de Sitges, ja que coincidien els escuts del guardapols de l'obra amb el del seu llinatge i el del marit.³

Pel que fa al periple conegut del retaule, no anava més enllà de l'any 1939, quan formava part de la col·lecció particular del pintor Ramon de Capmany i de Montaner, de

Canet de Mar, de qui va ser adquirit per Pérez-Rosales.⁴

En el present estudi i a partir de la documentació conservada a l'Arxiu de la Junta de Museus de Barcelona es podrà demostrar l'origen concret del retaule de la Mare de Déu del Museu Maricel de Sitges. Procediria de l'església de Santa Maria de les Omedes, pertanyent al municipi de Vilanova de l'Aguda (Noguera).

A més, s'aportarà documentació inèdita, localitzada principalment a Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, sobre els membres del llinatge dels Cardona que foren senyors de Vilanova de l'Aguda i sobre la posterior vinculació dels Bellera a la capella de les Omedes. En concret, la seva relació amb Santa Maria de les Omedes seria a través d'Aldonça, muller del baró Arnau Guillem de Bellera. Aquesta figura femenina ja era coneguda per l'enfrontament que va tenir al castell de Rialb amb el comte de Pallars. En aquell succés havia destacat per l'eficaç paper que va exercir, tot fent valdre els seus drets de forma ferma i pacífica.⁵

Per tant, a partir de la cronologia d'aquest retaule de Santa Maria de les Omedes, per la vinculació de la família Bellera amb aquesta petita església romànica de la diòcesi urge-

¹ J. GUDIOL i S. ALCOLEA (1986), *Pintura gòtica catalana*, Barcelona, Polígrafa, p. 115.

² F. RUIZ QUESADA (2005), «Altres obres de Lleida i de la conca del Segre», *L'art gòtic a Catalunya. Pintura II. El corrent internacional*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 147.

³ F. RUIZ QUESADA (2012), «L'art dels 1400 i els pintors del bisbat de Tortosa», *Retrotabulum*, 6, p. 22.

⁴ F. RUIZ QUESADA (2004), «Retaule de la Mare de Déu, procedent d'una església de la diòcesi d'Urgell», *Museu Maricel. La peça del mes*.

⁵ T. VINYOLES (2005), *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Lleida, Pagès Editors / Eumo Editorial, p. 89-90.

Croquis del retaule de Santa Maria de les Omedes.

Arxiu Nacional de Catalunya, Junta de Museus.

llenca i per la coincidència amb els senyals heràldics, hauríem d'atribuir la seva realització a l'època en la qual Aldonça de Bellera fou la senyora de Vilanova de l'Aguda.

La documentació de la Junta de Museus

Es tenia constància de que l'any 1923 el retaule dedicat a Santa Maria de les Omedes, provinent de la parròquia de Vilanova de l'Aguda, s'havia ofert en venda a la Junta de Museus de Barcelona.⁶ El bisbe d'Urgell havia col·laborat amb la Junta de Museus en altres ocasions i gràcies a ell s'havien encaminat diverses adquisicions per part d'aquest organisme barceloní. Es veu que el rector de la parròquia de Vilanova de l'Aguda, Agustí Fort, el dia 2 de febrer de 1923 va escriure al bisbat sobre la situació del retaule dedicat a Santa Maria de les Omedes, ja que per una part s'estava fent malbé i per l'altra hi havia perill que passés a mans poc recomanables. Quatre dies després el secretari del bisbe li indicava en una altra carta quins passos havia de seguir:

«Si los representantes del Museo Municipal de Barcelona no han visto el altar dedicado a Santa María de Omedes de esa parroquia, puede dirigirse a D. Joaquín Folch y Torres, director del Museo Arqueológico del Parque y secretario de la Junta de Museos, suministrándole detalles minuciosos de dichas pinturas a fin de que el museo se entere y haga un estudio de las mismas. Cuando lo tengan estudiado y su señoría ilustrísima conozca bien el valor artístico o histórico de dichas pinturas, cuidará de venderlas al mismo museo o a otro museo nacional, previa la instrucción del oportuno expediente.»⁷

Queda clar per la carta que el retaule en qüestió era el de Santa Maria de les Omedes. Es tracta d'una església romànica que pertany a la parròquia i municipi de Vilanova de l'Aguda i que està situada a uns 2 km al nord-est d'aquesta població de la comarca de la Noguera. Aquesta església rural es troba a pocs metres del mas de les Omedes.

El dia 28 de febrer d'aquell mateix any, tot seguint les instruccions del bisbe, el rector va enviar una carta a Folch i Torres on li trametia un croquis del retaule,⁸ que es trobava en una capella de la parròquia, i li explicava el perill de deteriorament que patia. També li especificava algunes de les característiques de l'obra i a la vegada el feia saber de les gestions que havien fet diversos anticuaris per adquirir-la.

«El retablo esta muy deteriorado y amenaza caer casi toda la pintura, porque con la humedad que despiden las nieblas del invierno se embuten y luego con el calor del verano se restriñen y caen. En el plafón del nacimiento hay las imágenes de José y María repintadas y también el ángel que sigue detrás en la huida a Egipto. Además de las imágenes de los ocho cuadros hay doce pequeñas imágenes distribuidas tres en cada uno de los marcos y tanto estas como las de los cuadros tienen las coronas doradas con un dorado gravado; viéndose aquí y allá muchos retoques de oro. Desde que yo me encuentro al frente de esta parroquia han venido expresamente a examinarlo tres anticuarios y a la una han convenido que el retablo antes de deteriorarse valía unas diez mil ptas., pero ahora, el que mas ha ofrecido por el son dos mil quinientas ptas. Al prelado expuse las razones que hay para venderlo lo mas pronto

⁶ M. J. BORONAT TRILL (1999), *La política d'adquisicions de la Junta de Museus 1890-1923*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 686.

⁷ Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), Junta de Museus, 2367, doc. 24.

⁸ ANC, Junta de Museus, 2367, núm. 23.

mejor y entre otras, la mas poderosa es que existe temor fundado de que dicho retablo con su capilla pase, dentro breve, en manos poco escrupulosas.”⁹

Folch i Torres li contestava la carta el dia 7 de març demanant que li trametés una fotografia, que els permetria valorar millor l’interès de l’obra. Podia encarregar la imatge a l’apotecari de Pons que, segons tenia entès, posseïa una càmera i feia fotografies.¹⁰

La identificació del retaule

Els detalls donats pel rector sobre l’obra de Santa Maria de les Omedes concorden amb el retaule de Sitges (núm. inv. 92-94). Així, es pot comprovar la coincidència en el nombre i la disposició dels plafons. També concorda el nombre i distribució de les dotze imatges en els marcs de les taules. A més, la precisió aportada pel rector, que en una de

les taules hi havia la Fugida a Egipte amb un àngel que els anava al darrera, assenyalava un element poc freqüent. Aquest detall ja havia cridat l’atenció d’alguns estudiosos perquè podia aportar alguna pista per a la identificació de l’obra.

Uns altres elements significatius són els senyals heràldics dels comitents que apareixen en el guardapols del retaule de Sitges. Per part dels Bellera l’escut presenta sobre fons d’or un mascle cabró de gules rampant amb collar d’atzur, i per part dels Cardona, de gules, una mata amb tres cards d’or. En el croquis també estan situats el llocs on es troben els senyals heràldics, però sense precisar-ne el seu contingut.

Durant alguna de les darreres restauracions que ha sofert l’obra, se li va eliminar gran part de la zona superior del guardapols, segurament pel seu mal estat de conservació,

Retaule de la Mare de Déu del Museu Maricel de Sitges.

Foto: Ramon Roca.

⁹ ANC, Junta de Museus, 2367, doc. 25.

¹⁰ ANC, Junta de Museus, 2367, doc. 22.

Església de Santa Maria de les Omedes al municipi de Vilanova de l'Aguda.
Foto: V. Costafreda.

i es van emmarcar les taules per separat. La carta del rector ja informava de l'estat de deteriorament del retaule, que hauria afectat sobretot el guardapols. Pel que fa a una suposada predel·la, aquesta no figura al croquis i, en canvi, el rector va indicar que en la part inferior hi havia algun tipus d'afegit més modern que llavors tapava una part de la taula de la Mare de Déu i el Nen.

El croquis i les cartes enviades es conserven entre la documentació de la Junta de Museus i són la principal prova que ens permet identificar l'obra procedent de l'església de Santa Maria de les Omedes com al retaule de la Mare de Déu, que actualment es conserva al Museu Maricel de Sitges.

Periple posterior de l'obra. La col·lecció Pérez-Rosales

La carta del rector informava de tres antiquaris que havien fet ofertes per adquirir l'obra. En canvi, el bisbe d'Urgell preferia que

el retaule passés a formar part del museu nacional que s'estava intentant tirar endavant a Barcelona. Malauradament, les gestions amb la Junta de Museus no van poder arribar a bon port. Potser va influir la instauració de la Dictadura militar a finals d'aquell mateix estiu, que va anular les activitats de la Junta de Museus. El retaule hauria estat venut després de l'any 1923 a algun antiquari o col·leccionista particular. Per sort, encara que fou venut, sembla que no hauria sortit fora del país.

No se sap com va arribar a les mans del pintor de Canet de Mar, Ramon de Campmany i Montaner, que ja el posseïa l'any 1939. D'aquest pintor hauria passat a la col·lecció del doctor Pérez Rosales.¹¹ L'intermediari hauria estat Josep Bardolet Soler, un marxant que li havia subministrat moltes peces. La seva intervenció es coneix per un document annex al primer inventari de la col·lecció, on hi consten les nombroses peces que l'antiquari li havia venut. Entre

¹¹ F. RUIZ QUESADA (2005), «Altres obres de Lleida i de la conca del Segre», *L'art gòtic a Catalunya. Pintura II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 147.

aquestes peces n'hi ha una, que correspon al retaule en estudi, descrita de la següent manera; «*tríptico, altar, siglo xv, ermita de les Omedes, cerca de Ponts.*»¹²

El doctor Jesús Pérez Rosales, ginecòleg de professió i excel·lent violoncel·lista, fou un gran col·leccionista d'art. Nascut a Manila poc abans de proclamar-se la independència, la família va tornar a la península i es van instal·lar a Barcelona. Des de molt jove va començar aquesta afeció a la que va dedicar gran part de la seva fortuna.

Precisament, fou aquest doctor qui comprà una altra obra procedent del municipi de Vilanova de l'Aguda. També hi va intervenir Josep Bardolet, en una operació força sospitosa d'aquest marxant. Es tracta del cos superior del retaule de l'església de Sant

Salvador d'Alzina de Ribelles, que actualment també es troba al Museu Maricel de Sitges. Aquesta obra, que seria un dels primers encàrrecs del pintor Jaume Cabrera, va ser separat de la predel·la, ara al MNAC, i d'altres taules, que es troben en col·leccions privades. Es conserva el document de lliurament de l'obra al bisbat d'Urgell després de la Guerra Civil on, precisament, l'antiquari Bardolet figura com a testimoni de l'acte. Aquesta devolució a la seva parròquia d'origen no es va portar a terme i el retaule va acabar essent venut de forma fraudulenta en el mercat privat.¹³ Josep Bardolet va gaudir d'unes immillorables relacions amb els representants de la mitra urgellesa, que li van dispensar un tracte de favor.¹⁴

L'any 1969 el doctor Pérez-Rosales va cedir a la Diputació de Barcelona la seva col·lec-

Nau romànica de l'església de Santa Maria de les Omedes dels segles XII-XIII.

Foto: V. Costafreda.

¹² V. PANYELLA (2013), «La col·lecció Pérez-Rosales, un capítol de la història dels museus de Sitges», *Antiquaris, experts, col·leccionistes i museus*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 186.

¹³ A. VELASCO GONZÁLEZ (2011), *Devocions pintades. Retaules de les Valls d'Àneu (segles xv i xvi)*, Lleida, Pagès editors, p. 125 i 328.

¹⁴ A. VELASCO GONZÁLEZ (2013), «Antiquaris, Església i les vendes de patrimoni artístic al bisbat de Lleida (1875-1936)», *Antiquaris, experts, col·leccionistes i museus*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, p. 274.

Escena de la Fugida a Egipte.
Foto: Ramon Roca.

ció d'art per a ser instal·lada al palau Maricel de Sitges. Un dels retaules més importants d'aquesta col·lecció era el tríptic gòtic de la Mare de Déu, llavors datat al voltant de l'any 1400 i del que només es feia constar que havia sortit d'un taller català.¹⁵

Descripció del retaule de la Mare de Déu

El retaule està format per tres carrers: en el central hi ha la Mare de Déu i el Nen amb dos àngels i al damunt el Calvari; en el lateral esquerre hi ha l'Anunciació de l'arcàngel Gabriel a Maria, l'Epifania amb l'adoració dels reis mags i a baix la Fugida a Egipte; en el lateral dret s'hi troben la Visitació de Maria a la seva cosina Isabel, al mig la Nativitat i, finalment, la Presentació de Jesús al Temple. En els muntants dels carrers hi ha dotze figures de sants, santes i profetes.

Es tracta d'una obra gòtica molt refinada que s'inscriu dins del període de l'estil internacional. També s'hi veuen esquemes propis del període italo-gòtic d'un pintor fins ara anònim de la regió de la conca del Segre.¹⁶ Per aquests italianismes que s'hi observen la datació se situa dins el darrer quart del segle XIV o inicis de la següent centúria. A partir de la seva procedència, des d'alguna parròquia de la diòcesi d'Urgell al voltant de la vila de Torà, s'ha relacionat amb l'activitat de pintors com Francesc Feliu, pare i fill, actius a Cervera i Solsona.¹⁷

Precisions sobre els Cardona de Torà

Com que fins avui s'havia vingut relacionant l'obra amb els Cardona de Torà, s'ha vist molt convenient ampliar la documentació d'aquesta família, fins al moment poc coneguda i que arrossega algunes confusions.

¹⁵ M. LI. BORRÀS (1985), «El doctor Pérez Rosales todo generosidad», *Coleccionistas de arte en Cataluña*, Barcelona, *La Vanguardia*.

¹⁶ J. GUDIOL i S. ALCOLEA (1986), *Pintura gòtica catalana*, Barcelona, Polígrafa, p. 115 i 114.

¹⁷ F. RUIZ QUESADA (2005), *L'art gòtic a Catalunya. Pintura II*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, p. 147.

El lloc de Torà pertanyia als Cardona, i per la donació del vescomte Ramon Folch V al seu fill Bernat Amat es va originar la branca dels Cardona de Torà. El primer membre d'aquesta branca, Bernat Amat, també fou senyor de Rupit i estava casat amb Constança de Pinós, que l'any 1312 ja era vídua.¹⁸ Tres anys més tard ja consta el fill de Bernat Amat a qui deien Ramonet.¹⁹ Aquest Ramon de Cardona, senyor de Torà, va acompanyar l'infant Alfons a la conquesta de Sardenya i va morir l'any 1324 durant el setge de la vila d'Esglésies.²⁰ Els seus senyorius es van dividir entre el seu fill

també anomenat Ramon, a qui li va correspondre Torà i altres llocs, i la germana de Bernat, Sibil·la, casada amb el comte de Pallars, que va rebre Rupit.²¹

Altres documents esparsos permeten precisar la continuïtat del senyoriu. Així, el mes d'octubre d'aquell mateix any de 1324 Ramon II de Cardona, el nou senyor de Torà, assegurava el dot de la seva filla Romieta, casada amb Ramonet Sacirera, fill del senyor del castell de Lloberola.²² Més endavant, el 1344 Ramon de Cardona i el seu fill Pere van vendre al rei Pere el Cerimoniós la

**Taula central del
retaule de la
Mare de Déu.**
Foto: Ramon Roca.

¹⁸ L'any 1312 el rei Jaume II concedeix guiatge i protecció a Constança, vídua de Bernat Amat de Cardona. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Cancelleria, reg. 209, f. 176.

¹⁹ L'any 1315 era el rei Alfons qui feia una concessió a Ramonet de Cardona sobre el castell de Vicfred. ACA, Cancelleria, reg. 156, f. 218v.

²⁰ J. ZURITA (1976), *Anales de la Corona de Aragón*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC), llibre VI, cap. 49.

²¹ T. VINYOLÉS (1994), «Deutes, torts i injúries d'una comtessa de Pallars. Reflexions sobre la mentalitat feudal», *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, 14-15, p. 175-192.

²² El 15 d'octubre de 1324 Ramon de Cardona, senyor de Torà, es comprometia a que el seu fill Pericó confirmés l'obligació del dot de 15.000 sous a la filla Romieta. Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya (AHBC), perg. 489. L'any 1333 el rei va concedir a Ramon de Cardona, senyor de Torà, que la vila tingués mercat els divendres. ACA. Cancelleria, reg. 486, f. 113.

Escena de l'Adoració dels reis mags.

Foto: Ramon Roca.

castlania del castell d'Òdena i aquest al seu torn ho va vendre després al vescomte Hug de Cardona.²³ L'any 1350 Ramon de Cardona i el seu fill Pere ja serien morts perquè la muller d'aquest darrer, Margarida, ja actuava com a tutora del seu fill Pericó, nou senyor de Torà.²⁴

S'havia vingut considerant per alguns estudiosos que un altre Ramon de Cardona, casat amb Beatriu, filla il·legítima del rei Pere el Gran, també era senyor de Torà.²⁵ Però, el

Ramon de Cardona cunyat del rei Jaume II no seria el senyor de Torà sinó un altre, probablement germà de Bernat Amat.²⁶

Amb Pericó, darrer membre del llinatge, s'hauria extingit la branca dels Cardona de Torà. Aquest lloc i castell van tornar a formar part del patrimoni dels vescomtes de Cardona, tal com consta en el fogatge fet entre els anys 1365 i 1370.²⁷ A més, en el privilegi d'erecció del comtat de Cardona de l'any 1375 també hi consta Torà.²⁸

²³ ACA, *Liber patrimonii regii*, Catalonia, Òdena, f. 1004.

²⁴ G. MARÍ I S. FARNÉS (1998), «Catàleg dels pergamins del fons de Torà a l'Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya (segles XIV-XV)», *Analecta Sacra Tarraconensia*, 71, p. 433-478.

²⁵ S. SOBREQÜÉS (1957), *Els barons de Catalunya*, Barcelona, Teide, p. 104-105. Sobrequés ja va notar que aquestes referències no lligaven, però la confusió es va anar escampant. *Gran Enciclopèdia Catalana* (1973), Barcelona, Enciclopèdia Catalana S. A., veu «Cardona» i «Ramon de Cardona». J. COBERÓ (1982), *Historia civil i religiosa de la vila de Torà*, Torà, edició de l'autor, p. 43-45.

²⁶ M. T. FERRER I MALLOL (1998), «Ramon de Cardona, militar i diplomàtic al servici de cuatro reinos», *Revista da Faculdade de Letras-Historia*, II, serie xv, p. 1434.

²⁷ J. IGLÉSIES (1962), «El fogatge de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. 34, núm. 11, p. 81.

²⁸ J. SERRA I VILARÓ (1962), *Història de Cardona*, Tarragona, Sugrañés, v. 1, p. 307.

L'ordre dels Cardona, senyors de Torà, essent cada un fill de l'anterior, seria el següent:

1. Bernat Amat de Cardona, casat amb Constança de Pinós, ja era mort l'any 1312.
2. Ramon I de Cardona, morí l'any 1324.
3. Ramon II de Cardona, casat amb Sibil·la, ja seria mort l'any 1350.
4. Pere de Cardona, casat amb Margarida de Bellera, ja era mort l'any 1350.
5. Pericó de Cardona.

Vinculades a aquesta família s'han pogut

identificar algunes peces artístiques. Així, en un museu de Baltimore (USA) conserven un relleu funerari del tercer quart del segle XIV que procedeix de l'església parroquial de Torà. És una obra de l'escultor Berenguer Ferrer que probablement constituïa la part frontal del sepulcre dels Cardona de Torà.²⁹ De la venda del sepulcre, l'any 1906, se'n va fer ressò la premsa de l'època.

Per altra part, a l'església de Torà es conserva la clau de volta de l'antiga capella que va pertànyer als Cardona on hi figura un senyal heràldic amb les armes dels Cardona, de Torà i dels Bellera.³⁰ Aquesta heràldica coincidiria amb la de Pere de Cardona i Margarida de Bellera.

Escena de la Nativitat.

Foto: Ramon Roca.

²⁹ P. BESERAN (2007), «Relleu funerari», *Patrimoni dispers. L'esplendor medieval a la Segarra*, Cervera, Museu Comarcal de Cervera, p. 128-131.

³⁰ M. GARGANTÉ [et al.] (2000), *Inventari del patrimoni arqueològic, arquitectònic i artístic de la Segarra. Torà*, Hostafrancs, Fundació Jordi Cases i Llevot, p. 190 i 265.

**Escut dels Cardona al
guardapols del retaule.**
Foto: Ramon Roca.

L'herència dels senyorius de Vilanova de l'Aguda i Avinyó

Des de molt antic la possessió superior de Vilanova de l'Aguda la tenia l'església d'Urgell, i per ella tingueren el lloc els Tarroja i després per matrimoni passà als vescomtes de Cardona.³¹ Més endavant, el lloc hauria estat donat a la branca dels Cardona de Torà, d'aquests hauria passat als Cardona de Vilanova de l'Aguda, i després per matrimoni als Bellera.

Per altra part, des de mitjan segle XIV el llinatge dels Cardona de Torà consta que també senyorejaven el lloc d'Avinyó, també dit Avinyonet, que pertanyia a la vegueria del Bages. De l'estudi de la documentació d'aquest lloc es poden deduir els successius membres del llinatge dels Cardona que van senyorejar

tant els llocs de Vilanova de l'Aguda com d'Avinyó. Així, el mes d'octubre de 1344, un dels mencionats senyors de Torà, Ramon de Cardona, fill d'un altre Ramon de Cardona, amb la seva muller Sibil·la venien el delme del castell d'Avinyó, que tenien en feu del rei, durant 12 anys per 21.500 sous.³² Aquest lloc d'Avinyó podria ser el dot de Sibil·la i no provindria de la donació dels vescomtes de Cardona a la branca familiar de Torà.

L'estudi dels censos elaborats per les Corts durant la segona meitat del segle XIV també ens informa de la transmissió d'aquests senyorius des de la branca dels Cardona de Torà cap als Cardona de Vilanova de l'Aguda. Així, en el fogatge de l'any 1358, Avinyó del Bages era dels hereus de Ramon de Cardona.³³ Pel que fa al recompte entre els anys 1365 i 1370 ja figura com a senyor d'Avinyó

³¹ J. SERRA I VILARÓ (1962), *Història de Cardona*, Tarragona, Sugrañés, v. 1, p. 298.

³² ACA, Cancelleria, reg. 879, f. 81v.

³³ J. M. PONS I GURI (1964), «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm 30, p. 452.

**Escut dels Bellera al
guardapols del
retaule de la
Mare de Déu.**
Foto: Ramon Roca.

el cavaller Berenguer de Cardona.³⁴ En el fogatge de 1378 aquest cavaller també consta com a senyor de Vilanova de l'Aguda i d'Avinyó, però en aquest darrer lloc Berenguer ja hi figura com a difunt.³⁵ Així mateix, en el fogatge de l'any 1381 surt el mateix noble Berenguer de Cardona com a senyor de Vilanova de l'Aguda, però constant ja els seus hereus com a senyors d'Avinyó.³⁶ Per tant, abans de 1378 Berenguer de Cardona hauria mort i els seus senyories de Vilanova de l'Aguda i d'Avinyó haurien passat als seus hereus, que encara serien menors d'edat.

Per un document de donació reial coneixem la relació d'aquest Berenguer amb els senyors

de Torà. Així, els registres de la cancelleria reial ens informen que l'any 1368 en la donació per part del rei Pere de la fadiga del castell d'Avinyó a Ramon de Peguera, major dom de la reina Elionor, el feu del castell i lloc el tenia Berenguer de Cardona, fill del difunt Pere de Cardona.³⁷ Un any més tard tornava a constar Berenguer de Cardona vinculat al castell d'Avinyó.³⁸

De tot plegat es dedueix que Vilanova de l'Aguda va passar per donació dels vescomtes de Cardona a la branca de Torà. Després hauria passat per una altra donació de Pere de Cardona al seu fill Berenguer. Aquest no seria l'hereu del senyor de Torà, perquè a la

³⁴ J. IGLÉSIES (1962), «El fogatge de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Catalunya en la segunda mitad del siglo XIV», *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, v. 34, núm. 11, p. 352.

³⁵ E. REDONDO GARCIA (2002), *El fogatjament general de Catalunya de 1378*, Barcelona, Consell Superior d'Investigacions Científiques, p. 39 i 221.

³⁶ P. BOFARULL I MASCARÓ (1856), *Censo de Cataluña ordenado en tiempo del rey don Pedro el Ceremonioso*, Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, v. XII, p. 57 i 63.

³⁷ ACA, Cancelleria, reg. 1677, f. 138.

³⁸ ACA, Batllia General de Catalunya, vol. 54, f. 11v.

mort de Pere constava com a senyor de Torà el seu fill Pericó. Podria ser-ne un fill il·legítim, a qui el seu pare va concedir els llocs de Vilanova de l'Aguda i Avinyó.

Aldonça de Bellera, del llinatge dels Cardona, senyora de Vilanova de l'Aguda

Anys després, Aldonça, casada amb el noble Arnau Guillem de Bellera era senyora d'Avinyó. Així consta en el document de venda del domini alodial d'aquest castell, que el rei Joan va fer l'any 1395 a Berenguer de Cortielles, secretari de la reina.³⁹ És dedueix que Aldonça seria l'hereva de Berenguer de Cardona i, per tant, membre d'aquest llinatge. Li van concertar el casament amb un renebrot de Margarida de Bellera, la viuda de Pere de Cardona, segurament per iniciativa d'aquesta mateixa noble.

Aldonça de Cardona i Arnau Guillem de Bellera es podrien haver casat pels voltants de l'any 1385, perquè el 1402 ja s'havia realitzat el matrimoni del seu fill gran, de nom idèntic al pare, amb Beatriu, filla del comte de Pallars.⁴⁰ Altres descendents del matrimoni foren les filles Sibil·la, Aldonça i Beatriu, emancipades pel rei l'any 1392 quan encara eren menors de set anys.⁴¹

En els capítols matrimonials d'una de les seves filles, fets l'any 1409, Aldonça i Arnau Guillem de Bellera feien constar que eren senyors de la baronia de Bellera i dels llocs de Vilanova de Valldària i d'Avinyonet. Llavors la seva filla, també anomenada Aldonça, es casava amb Guillem Ramon de Josa, fill del senyor de Puigverd d'Agramunt, de Madrona i d'Ogern. Portava al matrimoni un dot de 30.000 sous i altres 8.000 sous pel seu arreament i el de la seva cambra.⁴²

Si el retaule de Santa Maria de les Omedes es va realitzar a finals del segle XIV o principis del XV, correspondria al període en què Aldonça de Cardona, ja casada amb el baró de Bellera, posseïa la senyoria de Vilanova de l'Aguda, parròquia a la que pertanyia l'església de Santa Maria de les Omedes. Al-

donça fou senyora del lloc de Vilanova de Valldària o de l'Aguda fins a la seva mort cap a l'any 1435. Com es veurà més endavant, tant Aldonça com el seu fill i hereu estigueren molt vinculats a Vilanova de l'Aguda i hi van residir. La seva nora hi vivia quan va fer testament, i, fins i tot, el seu fill voldrà ser soterrat a l'església de Santa Maria de les Omedes, on farà importants deixes testamentàries. Per tant, es té constància de la devoció de la família per aquesta església romànica.

Arnau Guillem de Bellera hereu de Margarida de Cardona

Margarida de Cardona s'havia vingut relacionant fins ara amb el retaule del Museu Maricel de Sitges per la coincidència del seu llinatge i el del seu marit amb els senyals heràldics que figuren en el guardapols de l'obra. Però a diferència d'Aldonça, no s'ha trobat cap document que vinculi aquesta dama amb el lloc de Vilanova de l'Aguda ni a l'església de Santa Maria de les Omedes.

Margarida era germana de Constança de Bellera, priora del monestir de Sant Pere Màrtir, i de Ramon Arnau, senyor de la baronia de Bellera. Com ja s'ha comentat, l'any 1350 ja era vídua de Pere de Cardona, senyor de Torà, i exercia la tutoria del seu fill Pericó. El 22 de setembre de 1358 el rei Pere el Cerimoniós va vendre a Margarida de Cardona i al seu fill Pericó un censal de 3.000 sous sobre la quèstia reial de Vilafranca del Penedès.⁴³ En el fogatge de l'any 1358 Pere de Cardona ja figurava com a senyor de Torà.⁴⁴ Aquest nen hauria quedat orfe molt petit perquè l'any 1362 Margarida encara exercia de tutora del seu fill.⁴⁵

El 19 de juny de l'any 1366 Margarida havia fundat un benefici a l'altar de Santa Bàrbara de la catedral de Barcelona, per a remissió dels seus pecats, del seu difunt marit, Pere de Cardona, senyor de Torà, del seu fill Pericó i dels altres parents. També deixava 20.000 sous per a la fabricació de la custòdia catedralícia.⁴⁶ L'administració del benefici el

³⁹ ACA, Cancelleria, reg. 1936, f. 173v-179.

⁴⁰ Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt (ACVD), 28-4-07 (B-4).

⁴¹ ACA, Cancelleria, reg. 1904, f. 34.

⁴² ACVD, 28-1-28 (B-7).

⁴³ ACA, Cancelleria, reg. 1932, f. 97.

⁴⁴ J. M. PONS I GURI (1964), «Un fogatjament desconegut de l'any 1358», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm 30, p. 448.

⁴⁵ J. COBERÓ (1982), *Historia civil i religiosa de la vila de Torà*, Torà, Edició de l'autor, p. 31-45.

⁴⁶ J. MAS (1916), *La custòdia de la Seu de Barcelona en l'any 1522*, Barcelona, Impremta La Renaixensa, p. 10-13. S. PUIG I PUIG (1929), *Episcopologio de la sede barcinonense*, Barcelona, Biblioteca Balmes, p. 260. J. VINCKE (1933), «La custòdia de la Seu de Barcelona i les jurisdiccions civil i eclesiàstica», *Analecta Sacra Tarraconensis*, 9, doc. 6, p. 17.

deixava a tercers i en cap lloc mencionava que tingués algun altre fill viu.⁴⁷

Com ja s'ha comentat, segons els fogatges en aquells anys Berenguer de Cardona, fill de Pere de Cardona, era el senyor dels llocs d'Avinyó i Vilanova de l'Aguda. Berenguer, que ja consta com a difunt en els fogatges de l'any 1378 i de 1381, podia ser un fill il·legítim del senyor de Torà. Per tant, Margarida, un cop quedar-se vídua abans de l'any 1350, no hauria exercit la senyoria de Vilanova de l'Aguda, ja que aquest lloc havia passat a Berenguer i després als hereus d'aquest. Tampoc s'ha trobat cap document que ens relacioni Margarida amb aquest lloc.

A Margarida de Cardona no li va sobreviure cap fill o nét i ens ho confirma el fet que l'any 1384 feia testament i nomenava hereu a Arnau Guillem de Bellera, que era el fill del seu nebot.⁴⁸ L'any 1390 del llegat de Margarida per la custòdia de la catedral de Barcelona els marmessors només n'havien pagat 12.000 sous.⁴⁹ Dos anys després, el rei Joan permetia la venda de part del censal que Arnau Guillem havia heretat de Margarida, que el rei Pere va concedir a la noble i que fou carregat sobre la quèstia reial de Vilafranca del Penedès.⁵⁰

Els intents d'alliberar el fill per part d'Aldonça

El baró Arnau Guillem de Bellera fou un noble de la màxima confiança del rei Martí, de qui va obtenir importants càrrecs durant el seu regnat. Va participar en la defensa del Principat davant la invasió del comte de Foix i, per això, el novembre de 1396 ja fou nomenat castlà i procurador reial de la Vall d'Aran per Maria de Luna, càrrec confirmat després per Martí l'Humà.⁵¹ Dos anys més tard, el rei el nomenà veguer de Barcelona i del Vallès⁵² i el 1406 exercia de lloctinent reial a Cervera.⁵³ Finalment, l'any 1409 el monarca l'investí en el càrrec de governador de la ciutat i del regne de València.⁵⁴ A la

mort del rei Martí i durant tot el procés successori fou un declarat urgellista i va defensar el regne de València de l'entrada de tropes castellanès. Malauradament, va ser vençut i mort durant la batalla de Codolar, prop de Morvedre. El jove fill del governador Bellera fou fet presoner i els vencedors li van fer portar el cap del seu pare clavat en una pica fins la ciutat de València, on van exhibir aquest macabre trofeu penjat en una biga.⁵⁵ Els urgellistes vençuts foren empresonats i les demandes dels parlamentaris demanant la llibertat del fill del difunt governador no van ser escoltades.⁵⁶

Aldonça, la vídua d'Arnau Guillem de Bellera, va continuar lluitant per aconseguir alliberar el seu fill, i tot i haver aconseguit aquesta gràcia del nou rei Ferran, aquest no ho hauria complert. S'ha localitzat una emotiva carta sense datar d'Aldonça, on suplica al rei Ferran que, havent perdut recentment un dels seus fills, es digni alliberar a l'altre que encara està empresonat. El contingut de la carta és el següent:

“Molt excel·lent príncep e misericoriós senyor.

A la vostra gran clemència, humilment suplican, expon la dolorosa e trista Aldonça de Bellera, dient que bé sab vostra mercè, volent aquella consolar de sa gran tristícia, que us playe que son fyll fos fora de la presó. E per aquesta rahó la vostra senyoria manà la dita suplicant venir a Leyda. E en aquest mig, senyor, ha vengut de plaer a nostre senyor Déus de pendre-s un altre fyll seu. E axí, senyor, se-s doblada tota sa dolor e tristícia. Per ço senyor, la dita Aldonça humilment suplique vostra mercè de voler haver pietat de la dita suplicant e del dit son fyll, manant aquell deliurar de la presó, pus que moltes vegades senyor li-u havets promès e atorgat. Per tant, que nostre senyor Déus haie pietat de vós e de vostres fylls. Altissimus etc.”⁵⁷

La carta es va enviar segurament després de l'empresonament del comte d'Urgell. És

⁴⁷ Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB), *Liber Dotaliorum*, v. II, f. 303-312v.

⁴⁸ El testament no s'ha localitzat, però la data i l'hereu consten en un registre de la Cancelleria reial. ACA, Cancelleria, reg. 1932, f. 97.

⁴⁹ F. CARRERAS CANDI (1914), «Les obres de la catedral de Barcelona 1298- 1445», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, v. 7, núm. 53, p. 308.

⁵⁰ ACA, Cancelleria, reg. 1932, f. 72-73.

⁵¹ ACA, Cancelleria, reg. 2166, f. 47.

⁵² ACA, Cancelleria, reg. 2217, f. 97.

⁵³ ACA, Cancelleria, reg. 2182, f. 13.

⁵⁴ ACVD, 38-2-03 (E-9).

⁵⁵ L. VALLA (2002), *Historia de Fernando de Aragón*, Madrid, Akal, p. 160.

⁵⁶ J. ZURITA (1976), *Anales de la Corona de Aragón*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico (CSIC), llibre 12, capítol 72.

⁵⁷ ACA, Cancelleria, Cartes reials de Ferran I, 1177.

probable que es trametés el mes de novembre de 1413 quan el rei residia a Lleida mentre es feia el procés contra Jaume el Dissortat. Havent estat el comte vençut i empresonat, la vídua del que va ser governador de València i fidel urgellista tindria l'esperança d'aconseguir deslliurar el fill de la presó. De tota manera, la carta no especifica de quin fill d'Aldonça es tractava ni consta si finalment fou alliberat.

Aldonça governa la baronia

Durant tots aquests anys d'absència del marit pels seus càrrecs com a veguer i governador i, sobretot, després de la seva mort i de l'empresonament del fill hereu, Aldonça es va haver de fer càrrec del govern de la baronia. L'any 1422 es faria efectiu el casament del seu altre fill Jaume amb Blanca, germanastra del comte de Pallars. Una de les principals dificultats amb les quals es va trobar la noble va ser l'enfrontament del fill Jaume amb Arnau Roger IV de Pallars. Tot i que eren cunyats, les relacions no eren bones. Durant el procés successori pertanyien a bàndols oposats, i a més, el comte, un home molt conflictiu, es negava a pagar el dot de la seva germana.

En mig d'aquests enfrontaments, l'any 1430 Aldonça de Bellera era la senyora de Rialb i, com s'ha dit, des de feia anys regia aquella baronia. La matinada del 16 de febrer el comte Arnau Roger de Pallars i els seus homes van ocupar la vila i el castell. Volien endur-se Aldonça presonera, però la dama es va aconseguir escapolir, tancant-se a les seves pròpies estances, i allà va quedar confinada.⁵⁸ Els emissaris d'Aldonça davant la reina Maria van aconseguir que aquesta ordenés al governador anar fins a Rialb per donar llibertat a la dama. L'alliberament es va produir el 30 de març i el procés culminà amb una sentència condemnatòria a mitjan juny contra el comte de Pallars pels danys infligits als llocs de la baronia de Bellera.⁵⁹ En aquest afer Aldonça va saber fer prevaldre el poder de la justícia per damunt dels que volien fer valdre la força de les armes.⁶⁰

Els Bellera resideixen a Vilanova de l'Aguda

Després del procés que va donar la raó a Aldonça, l'any següent la trobem residint al seu senyoriu de Vilanova de l'Aguda des d'on el 18 de maig de 1431 nomenava procuradors.⁶¹ Potser s'hi hauria retirat i deixava el govern de la baronia al seu fill Jaume. Aquest continuà pledejant contra el comte de Pallars i el 19 d'agost de 1434 aconseguia una declaració a favor seu. En el document hi constava la seva mare, senyal que Aldonça encara deuria ser viva.⁶²

El dia 25 de juliol de 1435 Jaume de Bellera es venia la baronia de Rialp i la vall d'Àssua al comte de Foix per 10.000 florins.⁶³ El de Foix no pogué possessionar-se dels llocs perquè no tenia el consentiment del rei i per això se n'emparà el sotsveguer de Pallars. Més endavant, quan Joan, rei de Navarra, passà a exercir la lloctinència a Catalunya, va intercedir davant el seu germà el rei Alfons en favor del seu gendre el comte de Foix. Va aconseguir que li acceptés l'homenatge, previ pagament del lluïisme i despeses corresponents i així el comte de Foix va poder prendre possessió dels llocs de la baronia de Bellera.⁶⁴

A partir de la venda de la baronia, Jaume de Bellera i la seva muller també deurién residir a Vilanova de l'Aguda, ja que Blanquina de Pallars hi feia testament l'any 1441.⁶⁵

El testament de Jaume de Bellera i l'ermita de SM de les Omedes

Jaume, el fill i hereu d'Arnau Guillem de Bellera i d'Aldonça, va demostrar tenir una gran devoció per l'església de Santa Maria de les Omedes, ja que en el seu testament escollia ser-hi soterrat. Així, el 14 de maig de 1447 el cavaller Jaume de Bellera, malalt, feia testament a Barcelona, a la casa que el seu sogre Andreu Genís de Ballester tenia a la ciutat comtal. Elegia sepultura a l'església de Santa Maria de les Omedes, si podien traslladar-hi el seu cos, però si moria a Barcelona dis-

⁵⁸ ACA, Cancelleria, Processos en quart, 1430B.

⁵⁹ ACA, Cancelleria, reg. 2744, f. 36v-39.

⁶⁰ T. VINYOLÉS (2005), *Història de les dones a la Catalunya medieval*, Lleida, Pagès Editors / Eumo Editorial, p. 90. T. VINYOLÉS (2008), «Les dones i la pau en el context de les guerres del segle XV», *Pedralbes*, 28, p. 367-384.

⁶¹ ACVD, 29-1-35 (B-14).

⁶² ACA, Cancelleria, reg. 3243, f. 102.

⁶³ C. ROCAFORT [1918], *Geografia General de Catalunya, v. IV, Província de Lleyda*, Barcelona, Ed. Albert Martin, p. 663.

⁶⁴ ACA, *Liber patrimonii regii*, Catalonia, Valle de Assua, f. 12.

⁶⁵ ACVD, 28-2-23 (B-7).

posava que fos soterrat a l'església de Sant Vicenç dels Horts, a la tomba de la seva germana Aldonça. Llegava 200 lliures per instituir una capellania a l'altar major de l'església de les Omedes sota la invocació de Santa Maria i 40 lliures per celebrar-hi l'aniversari de la seva mort. També deixava unes altres 200 lliures per fer misses a l'església de Sant Andreu de Vilanova de l'Aguda. La casa que havia comprat a Vilanova a un tal Castellar, junt amb una propietat situada al seu terme, dita «lo Aranyó del Clot», valorada en 50 florins, una mula i la roba i botes que usava, ho deixava a Jaume Carbonell, un dels seus servidors. També feia deixes a una serventa anomenada Geraldona, àlies Puigenseriga, que seria originària del mas de Puigenseric, situat al terme de Vilanova de l'Aguda.

Jaume feia hereu el fill que pogués tenir amb la seva segona muller Violant, i si no tingués descendents heretaria el seu nebot Arnau Guillem de Ballester, baró de Cervelló. Si aquest no tenia fills, l'herència passava a la neboda Joana i en substitució d'aquesta a l'altre nebot, Arnau Roger de Coserans, fill de la seva germana Elionor. Posava la condició que el seu hereu portés el cognom Bellera i n'usés el senyal i les armes. Havent mort Jaume de Bellera, el testament fou publicat el dia 5 de gener de l'any 1448.⁶⁶

Tres anys després de la mort de l'oncle, el nebot Arnau Guillem de Bellera, que ja era senyor de les baronies de Bellera i Cervelló, també posseïa els llocs de Vilanova de Valldària, el castell de l'Aguda i els honors d'Avinyonet.⁶⁷

El mas de les Omedes, situat a poca distància de l'església de Santa Maria, va continuar formant part del senyoriu, com consta en el capbreu de l'any 1596. Llavors el propietari Pere Mir pagava delme pel mas i les finques a Francesc de Rocabertí, de Pau i de Bellera. Per un hort clos que tenia al costat de l'església de Santa Maria de les Omedes pagava delme a l'església parroquial de Sant Miquel.⁶⁸ En el capbreu realitzat entre els anys 1722 i 1735 el mas de les Omedes seguia formant part del senyoriu i llavors pertanyia a Teodor Tugues.⁶⁹

El retaule, que segurament va ser una donació d'Aldonça de Bellera, hauria romàs a l'altar de la capella de les Omedes durant mes de cinc segles, sota la cura atenta dels habitants del mas. Hi va romandre fins que la pressió del col·leccionisme, per una part, l'interès per l'art d'un altra, i la descurada de les institucions estatals van provocar el seu exili. Per sort, va arribar a les mans d'un col·leccionista que va tenir l'encert i la generositat de llegar les seves obres artístiques a una institució del país.

⁶⁶ Arxiu Històric de Protocols de Barcelona (AHPB), Antoni Vinyes, *Liber testamentorum* 1427-1480, f. 72-76v.

⁶⁷ ACVD, 5-6-22 (B-8)

⁶⁸ ACA, Diversos patrimonials, Can Falguera, 19, *Capbreu de Vilanova de l'Aguda 1598*, f. 64v.

⁶⁹ ACA, Diversos patrimonials, Can Falguera, 19, *Capbreu de Vilanova de l'Aguda de 1722-1735*, f. 155.